

Landskap: Skåne Upptecknare: Olof Persson, Klagstorp
Härad: Vemmenhög Berättare: " " "
Socken: Tullstorp Berättarens yrke: f. d. bondebarn
Uppteckningsår: 1959 Född år 1879 i Tullstorp

Husbondsfolk och tjänstefolk. s. 1-9.

LUF 105

20/10-59

ARBETSFÖRDELNING

Husbonden biträde i arbetet vanligen endast vid höst-^{och}vår-
arbetet samt vid tröskning med hästmaskin, husmodern däremot kan
man säga att hon i regel skötte och förestod allt arbete i hus-
hållet. På mindre egendomar även vävnaid och spinning av ullgarn,
linet lämnades vanligen till en gammal kvinna, som mot "spånais-
skäppa" spann detta. Det var ju vanligt att husmodern skulle förse
familjen med tyg till kläder, däri även inbegripet linneräckor
till lakan och dukar m.m.

Kvinnorna skötte i regel mjölkningen och i det hänseendet
ansågo de det för en vanära att överlåta detta arbete åt en karl.
Dessutom skötte de i egen vid bakning, varemot männen eldade bak-
ugnen. Vid slakten var det vissa personer som åtog sig detta ar-
bete och gick från den ena gården till den andra. Det övriga ar-
betet med slakten, såsom rengöring av inälvorna, styckning, saltning
m.m. utfördes med biträde av männen. Inget arbete ansågs i allmän-
het förnedrande, det arbete som behövde göras var det ingen som
skämdes för.

huf 105

7

UMGÅNGE

Samhörigheten mellan husbönder och tjänare förekom på de mindre egendomarne (20 a 30 tnd), men på de större egendomarne var i regel inte detta fallet. På de mindre egendomarne betraktade tjänarne sig som medlemmar av familjen och det var ganska vanligt att de använde uttrycken "vårt" och "våra" om tilldragelser i hemmet.

Drängarne hade sina oeldade drängkamarar och töserna något rum i boningshuset eller i köket, om sådant fanns. Deras personliga tillhörigheter förvarades i ett skåp eller en koffert. På de mindre egendomarne intogo tjänarne sina måltider i dagligstugan samt uppehöll sig där om kvällarne under den kalla årstiden.

På de mindre ställena och ibland på något större också åt husbondefolket tillsammans med tjänarne. På större ställen satt husbondefolket vid långbordets änsida och drängarne på långbänken vid väggen i följande ordning: från husbondefolket räknat: drängen, "halkaren", "trådingen", och pågen. Vid andra sidan: störsttös, tösa och barntös, om det var småbarn i huset. I de flesta fall fick töserna ej sitta utanstolo vid bordet för att vid behov sköta serveringen.

HUSBONDEFOLK OCH TJÄNSTEFOLK

3

Då jag var konfirmerad hade jag tjänst en sommar på en granngård om c:a 30 tnl. Där var husbondefolket mellan 30 å 70 gamla och hade en dotter hemma omkring 30 år gammal, dessutom var där dräng, samt jag och en 15-års flicka. Någon hjälp till lantbruket förekom endast under höstarbetet, då en husman lade stackarne vid inkörningen av säden. Drängen och jag högg säden med lie och tillsammans med dottern och flickan band vi säden och satte den upp i skylar. På gården fanns 3 hästar och 6 kor jämte 3 ungdjur samt svin till husbehov, dessutom omkring 30 höns.

Hos dem som behövde årsanställt folk tog tjänarne i allmänhet årsanställning och var måna om att fästa sig i god tid för att ej gå miste om plats. Det var ganska vanligt att fästa sig Skurups marknadsdag, då folket hade frihet att besöka marknaden, som alltid inföll tredje fredagen i juni månad. Avtalet gälde alltid ett år, räknat från den 1 nov. till den 24 okt. nästa år, varefter de övriga 7 dagarne var fridagar. Var tjänarne belåtna med sitt husbondefolk stannade de flera år.

På de större egendomar är husbondefolket inte åt tillsam-
mans med tjänarne var det dock vanligt att vid höstgille och
julaften de åto tillsammans i matsalen. I kyrkan var det inga sär-
skilda platser anvisade för ungdom och tjänare, utan de kunde pla-
cera sig var de behagade och fingo besöka kyrkan de söndagar de
ville, såvida inga särskilda angelägenheter kom i vägen. Förhållandet
mellan tjänarne och de mindre gårdarnes ungdom var i allmänhet
familjärt. Men då bondeungdomen ställde till med ungdomskalas in-
bjöds i allmänhet ej tjänarne, utan bondsöner och bondföttrar.

Tjänarne anordnade danstillställningar hos någon som mot betalning
upplät sina lokaler till deras förfogande. En eller två personer
var tillställare och togo en inträdesavgift av 1 krona och 35 öre
för paret, i detta ^{erjude} kaffe med lopp, som ombesörjdes av värfolket.

Logians förekom i allmänhet inte utom vid nybyggnad då ler-
golv var inlagt i trösklogen och leran hade torkat så mycket att
den började spricka, men ändå var seg så att den kunde dansas ihop
tillett alltt starkt golv. För att i någon ^{man} ersätta den svett som
pressades ut bjöd värfolket på fryckjom och förfriskningar.

Tjänstefolket kom i allmänhet från mindre bemedlade hem och sökte plats där som de hade fått reda på att en plats var ledig.

Det fanns även folk som hade till uppgift att ställa om tjänare till dem som var i behov därav. Det var inte så ofta söner och lött-
rar från gårdarne togo tjänst, men var familjen stor kunde det före-
komma. Giftermål mellan tjänstefolk och bondeungdom förekom inte
så ofta, men om sådant förekom skapades inga ovanliga förhållanden.

Efter hand som arbetsmarknaden förbättrades på hade ungdomen
större möjligheter att erhålla olika slags platser och möjligheten
att erhålla tjänare bill jordbruket blev svårare och lönerna blevo
högre minskades antalet tjänare på gårdarne samtidigt som kraven
på arbetstid och frihet minskade. Tjänarnes samhörighet med famil-
jerna minskade och de visade större självständighet vid den mera
begränsade arbetstiden, så att i synnerhet husmödrarne klagade över
svårigheten att erhålla ansvarskännande tjänare. Så snart sådana
förhållanden inträffe att jordbruket befriades från kosthåll till
personalen har sällan husmodern något hembiträde. De högt uppdrivna
lönerna är även en bidragande orsak.

Angående husbondevärdet har jag gjort den erfarenheten att
husbönderna använde mest ordet DU eller förnamnet och det förekom
ofta, i synnerhet på mindre ställen, att det rådslogs med tjänarne
om arbetets utförande, på större egendomar kom säkert inte sådant
ifråga. Vad kosten beträffade var den ju enkel, men om klagomål före-
kom gällde det det skäml mat och i allmänhet på större egendomar
där husbondefolket ej deltog i måltiderna. Där som var flera drän-
gar kunde det ibland hända att missnöjet tog sig uttryck i en
begäran "att göra upp", d. v. s. sluta tjänsten i olaglig tid, vilket
husbonden helst ville undvika för att ej bli utskriken i byden
som en dålig arbetsgivare och sen hade svårt att få tjänare.

Det var inte så ofta kraker förekom, tjänarne var inte vana vid
så lysande vilkor från föräldrahemmet och därför funno de sig
vanligen nöjda med förekommande förhållanden.

I något fall kunde det hända att tjänstehjonsstaigan åbero-
pades, men i vanliga gick husbonden med på uppgörelsen och tjänaren
fick lemna platsen. Det förekom mig veterligt inget fall då hus-
bonden lät kronobetjeningen hämta tjänaren. Aga förekom sällan.

Kosthållet var nästan likadant övver allt. Till frukost eller "äavré", som det kallades i min barndom, serverades sill och potatis på träbrickor för var person samt kokt dricka med iblandad mjölk och bröibitar. Frukosten avåts kl. 7 på morgonen, därefter blev det "lillemidda" kl. 10 och middag kl. 12 samt kaffe kl. 3 och "mid-aftan" kl. 5, och om sommaren kvällsmat kärefter arbetets slut för dagen. "Lillemiddan" bestod i bästa fall av en skiva siktebröd med smör på, men utan pålägg, middagsmålet var för det mesta lagad mat, men ibland serverades enklare, "mid-aftan" bestod av kokta eller stekta "pantoflor" samt ibland salt sill, kvällsmaten bestod av mjölk och bröd. All "supesmat" åts ur en gemensam skål och skedarna som användes voro av horn med olika mönster så att var och en kunde känna igen sin sked. Efter måltiden samlades knivar och skedar samman och lades ner i bordslådan, gaflar förekom inte.

Så småningom förbättrades förhållandet genom anskaffande av bättre servismaterial och en mera varierande kosthållning, en an-gelägenhet som framtvingades genom svårigheten att erhålla tjänare.

Omkring sekelskiftet började vanligen tjänarne sin arbetsdag kl. 5 på morgonen och arbetade till solens nedgång, men så småningom ansågs arbetsdagen slut kl. 8 sommartiden, längre fram i tiden slutade arbetstiden kl. 6 på e.m. men då blev sista måltiden serverad efter slutat arbete och blev "lillemiddan" avskaffad.

Bostadsförhållandena för tjänarne förbättrades med bättre ombonade bostäder med uppvärmda lokaler med bräggolv, förut var det mest vanligt med lergolv och utan förstuga. Det var ju inte vidare angenämt förut vid arbete på fältet med genomblöta kläder utan möjlighet att torka dem efter arbetsdagens slut; husbondefolket tillät dem vanligtvis inte att torka dem inne i boningshuset på grund av den lukt som kunde spridas i rummen. På den tiden fanns ju inte vattenavvisande plagg, som nu för tiden. Tillkomsten av gummistövlar var också en mycket bra sak för dem som arbetade vid jordbruket.

Numera finns det knappast något lantbruk som har tjänare, sedan lantbruket mekaniserats i så hög grad att ägaren kan själv klara av arbetet, särskilt om han inte har djur i stallarne. De höga arbetslönerna har varit en bidragande orsak till ovannämnda förhållande.

Komplettering till Luf 105.

Det var en oskriven lag på de större egendomarne att drängen först skulle gå in och skära upp bröd till folket vid måltiderna.

Bröd och brödkorg stod i regel i bänkhörnan vid drängens plats.

Det stod alltid ett krus med dricka på bordet, så att när någon var törstig eller nyfiken på vad husbondefolket tog sig till gick in

och drack. Drickakrusen voro i början av glaserad lera, men sedermera kom krus i bruk av porslin med bilder av Gustav Vasa och dalkarlarne eller med reliefmönster, numera eftersökta av antikvitetshandlarne.

Det var ganska vanligt att drängarne på den tiden tuggade snua, därför brukade töserna dricka över örat (krusets handtag).

Efter måltiden slickades skederna rena och knivarne torkade drängarne på mollskinsbyxorna och töserna på förklädet, varefter de samlades inop och lades i bordlådan till nästa måltid. Gafflar förekom aldrig. Mollskinsbyxorna blev med tiden en utmärkt strigel för rakkniven.

Före sekelskiftet kunde man i enstaka stugor ~~der~~ där gamla människor bodde få se ett "sängaband" över sängen, vilket användes för att underlätta rörelser i sängen vid uppstigandet.